

NİZAMİ GƏNCƏVİ İRSİNDƏ MÜTALİƏ MƏSƏLƏLƏRİ

Knyaz ASLAN

(Xəzər Universitəsi, Bakı, Azərbaycan)

Azərbaycan ədəbiyyatı klassikləri cəmiyyətin inkişafında şəxsiyyətin rolunu yüksək qiymətləndirmiş, zülmün kökünü kəsmək və həyatı gözəlləşdirmək üçün hər bir kəsin müsbət mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərə malik olmasını arzu etmiş, bu məqsədlə dəyərli tövsiyələr vermişlər. Dahi sənətkarlarımız öz əsərlərində yüksək ideallar uğrunda çarpışan, haqq-ədalətin bərpaşına çalışan, mütərəqqi ideyalarla yaşayan şəxsiyyətləri nümunə göstərmiş, oxucuları onlara bənzəməyə çağırmış, bəşəriyyətin xoşbəxt gələcəyini insanların mənəvi saflığında görmüşlər.

Bu baxımdan XII əsr Azərbaycan elm və ədəbiyyatının günəşi Nizami Gəncəvi (1141-1209) “Şəxsiyyət hansı müsbət keyfiyyətlərə malik olmalıdır” sualına belə cavab verir: Kainat əsrarəngiz gözəlliklərə malik olsa da, hər şeydən gözəl, üstün və şərəfli varlıq yalnız insandır. Bütün başqa gözəlliklər, təbiətin yaratdığı maddi və mənəvi nemətlər insan üçündür. İnsan kainatın bəzəyidir!

Nizamiyə görə, bu qədər yüksək məziyyətlərə malik olan insan həyatda öz şərəfini, öz mövqeyini qorumağı bacarmalıdır. Şair müdrik nəsihətlər verərək, insanları alnıaçıq yaşamağa, heç kəsdən minnət götürməməyə, mərdanə ömür sürməyə, təvazökar olmağa, öz səhvlərini boynuna almağa, başqalarının yaxşı cəhətlərini qiymətləndirməyə çağırır.

Nizami yazır ki, əsl sənətkarın müqəddəs borcu insanların əxlaqına təsir yollarını axtarib tapmaq, onlara gözəl duyğular təlqin etmək, mənəviyyətin yüksəlişinə çalışmaq, çirkin əməllərə qarşı nifrət hissi aşılamaqdır. Onun fikrincə, ağır gəlmək üçün qarnı doldurmaq yox, əqli, idrakı zənginləşdirmək lazımdır:

***İnsana arxadır onun kamalı,
Ağıldır hər kəsin dövləti, malı.***

***Kim ki, yetişmədi ağıldan bara,
Oxşar insansifət əjdahalara (8).***

Arxanın kamalda, var-dövlətin isə ağılda olduğunu söyləyən,

***Ucalmaq istəsən bir kamala çat,
Kamala ehtiram göstərər həyat,- (7)***

deyərək ağılı, kamalı mənəvi ucalıq sayan humanist şair insanın bö-yüklüyünü, gücünü, qüdrətini onun biliyində, söylədiyi qiymətli söz-lərdə, yadigar qoyub getdiyi kitablarda görür:

***İnsanın qalacaq sözü yadigar,
Yeldir yerdə qalan başqa hər nə var (8).***

Onun qənaətinə görə, bəşəriyyətin xoşbəxtliyi, xeyrin şər üzə-rində qələbəsi əsl şəxsiyyətlərin yetişdirilməsindən asılıdır.

Bu mənada dahi şairin “Xəmsə”sinə daxil olan bütün əsərlərini bir qayə birləşdirir: sağlam tərbiyə və daxili məsuliyyət hissini oyat-maq ancaq şəxsi mənəvi təmizlənmə və təkmilləşmə yolu ilə müm-kündür.

Nizaminin fikrincə, mənəvi zənginliyi, əxlaqi saflığı və fiziki kamilliyi özündə birləşdirən kamil şəxsiyyətin formalaşmasına təsir göstərən amillər sırasında kitabın və mütaliənin müstəsna yeri vardır.

Yeri gəlmişkən, qədim dövrlərdən başlayaraq “şeir”, “söz”, “nəzm”, “kitab” eyni mənada işlənmişdir.

Nizaminin elm, idrak, söz, ağıl, kamal haqqında dəyərli fikirləri orta əsr qaranlıqları içərisindən sönməz günəş kimi dünyaya işıq sa-çır.

Doğrudan da ən qədim dövrlərdən başlayaraq kitablar və kitab-xanalar xalqın mühüm mədəniyyət mənbəyi və qüdrətli tərbiyə vasitə-si kimi qiymətləndirilmişdir. Çünki faydalı kitab həqiqətən milyon-larla insanın sədaqətli dostu, məsləhətçisi, hamisi və tərbi-yəçisidir. Yarandığı gündən bəri insanların ən yaxın həmdəminə çevrilmiş kitab tarixin müxtəlif dövrlərində bəşəriyyətin xidmətində dayan-

mişdir. İnsanlar məhz ən mühüm məlumat mənbəyi və tarixin fəal daşıyıcısı olan kitab vasitəsilə təlim, təhsil və tərbiyə almış, təbiətin və cəmiyyətin qanunauyğunluqlarını öyrənərək dərk etmiş, öz mə-nəvi aləmlərini zənginləşdirmiş, mədəni səviyyələrini yüksəltmişlər.

Əməkdar elm xadimi, professor Abuzər Xələfov yazır: “Dün-yanın görkəmli alimləri, mütəfəkkirləri, filosofları, şairləri və yazı-çıları kitabın və kitabxananın şəninə, şöhrətinə qiymətli fikirlər irəli sürmüş, söz söyləmiş, kəlamlar yaratmışlar. Ancaq dahi Nizaminin kəlamları bunların içərisində ən yüksək zirvə kimi parlayır və əsrlər keçdikcə öz parlaqlığını artırır” (4, s.156.).

İnsanın böyüklüyünü, gücünü, qüdrətini onun biliyində, söy-lədiyi qiymətli sözlərdə, yadigar qoyub getdiyi kitablarda görən dahi Nizami Cəncəvi "Xəmsə"yə daxil olan digər sənət örnəklərində söz sənəti, kitab və mütaliə haqqında çox maraqlı və dəyərli fikirlər söy-ləmişdir.

Görkəmli şərqşünas alim, professor Y.Bertelsin “dünya ədəbiy-yatında misli görünməmiş mükəmməl bir əsər” kimi qiymətlən-dirdiyi “Xosrov və Şirin” poemasında da kitab və mütaliə ilə bağlı fi-kirlər var.

Yeri gəlmişkən, tarixçi alimlər XII əsrdə Gəncədə “Dar-əl kitab” adlı böyük bir kitabxananın fəaliyyət göstərdiyini, bu kitab-xanaya Həddad ibn Asim ibn Bəkrən Əbülfərələn Naxçıvaninin baş-çılıq etdiyini, həmin faktı o zaman Azərbaycanda olmuş Yaqut Hə-məvinin “Məcməul Huldən” əsərində təsdiqlədiyini yazırlar.

Kitabşünas alim İ.Zəkiyev isə Azərbaycanda mədəniyyətin in-kişafına qayğı göstərən Atabəylərin hakimiyyəti dövründə Gən-cədəki böyük saray kitabxanasının (kitab evinin) zəngin və nadir ki-tab fonduna malik bir kitabxana kimi şöhrət tapması, burada 10-dan çox xarici dildə əlyazma kitablarının saxlanıldığı haqqında məlumat verir.

Atabəylərin saray kitabxanasına Nizaminin dayısı Xacə Ömər rəhbərlik etdiyindən bu zəngin elm məbədi gənc şairin üzünə açıq idi. Lakin dayısı öləndən sonra bu kitabxanadan istifadəsinin müşkü-lə çevrilməsini Nizami təəssüflə xatırlayır:

***Xacə Ömər dayım ölüb gedəndə,
Düşdüm müsibətə, bəlaya mən də.***

Tarixi qaynaqlardan o da məlumdur ki, XI-XII əsrlərdə Bərdədə də zəngin saray kitabxanası və Cümə məscidinin yanında böyük bir kitabxana fəaliyyət göstərirmiş. Bu kitabxanada qədim dini və dünyəvi əlyazmaların saxlanması haqqında bilgilər vardır.

Nizaminin o dövrdə Gəncə Bərdə şəhərlərində olan zəngin kitabxanalardan istifadə etməsini özü də təsdiqləyir:

***Məlum hekayədir “Xosrov və Şirin”,
Dastan yoxdur əsla bu qədər şirin.
Ruhu oxşasa da bu gözəl dastan,
Pərdədə qalmışdı bu gəlin çoxdan,
Tanıyan yoxdu bu gözəl alması,
Bərdədə var idi bir əlyazması;
O ölkənin qədim tarixlərindən
Bu dastanı tamam öyrənmişəm mən (12, s. 48).***

Bu parça iki mülahizə söyləməyə imkan verir: birincisi, XII əsrdə Bərdə şəhəri xeyli inkişaf etmiş, mədəni həyatı ilə məşhurlaşmış, burada zəngin kitab sərvətinə malik kitabxanalar fəaliyyət göstərmişdir; ikincisi, mütləq dairəsi çox geniş olan Nizami hər bir əsərini yazarkən aramsız axtarışlar aparmış, bir fikir söyləmək üçün yüzlərlə kitab oxumuş, öz mütləq dairəsini və elmi dünyagörüşünü fasiləsiz şəxsi təhsil yolu ilə zənginləşdirmişdir.

Şair “İsgəndərnamə” poemasının başlanğıcında yazır:

***İsgəndər haqqında heç bir əsərdə
Məlumat görmədim yığcam bir yerdə.
Hər köhnə nüsxədən əsas alaraq,
Onu öz şerimlə bəzədim ancaq,
Ən qədim tarixi əsərlərdən mən,
Yəhudi, nəsrani, pəhləvilərdən
Ən incə sözləri əlimə saldım,
Qabığı ataraq, məğzini aldım (9, s.54).***

Bu parçadan göründüyü kimi, ana dili olan türk (Azərbaycan) dilindən başqa bir neçə xarici dil bilən şair türk, ərəb, fars mənbələri ilə yanaşı, yəhudi, nəsrani, pəhləvi dillərində olan əlyazma kitablarını da tapıb oxumuş və onlardan bəhrələnmişdir. Əsərdən gətirdiyimiz bu parça eyni zamanda tarixi qaynaqlarda Gəncə kitabxanalarında bir çox xarici dillərdə kitabların olması haqqında fikirləri bir daha təsdiq edir.

Bununla yanaşı, Nizamişünaslar şairin çox zəngin şəxsi kitabxanasının olmasını da iddia edirlər. Tarixi qaynaqlarla yanaşı, böyük yazıçımız M.S.Ordubadinin “Qılınc və qələm” romanında da Nizaminin şəxsi kitabxanasının olması haqqında məlumata rast gəlirik. Romanda göstərilir ki, Sultan Toğrul Gəncəyə gəldiyi zaman Nizamiyə məktubla müraciət etmiş, böyük şairin kitabxanasına baxmaq üçün icazə istəmişdir.

Geniş maraq dairəsinə malik olan Nizami müxtəlif elmləri öyrənməyə xüsusi həvəs göstərmiş, hər bir məsələni dərinlən bilməyə çalışmış, bu məqsədlə ayrı-ayrı dillərdə çoxlu əlyazma kitabları toplamış, onları oxuyub mənimsəmiş, bütün ömrünü ciddi elmi araşdırmalara və bədii yaradıcılığa həsr etmişdir. O, gecə-gündüz kitablar arasında əlləşməyi, bir gün belə yazı-pozusuz dayanmamağı vərdiş etmişdi. Kitab oxumaqdan doymadığını dəfələrlə qeyd edən şair “Leyli və Məcnun” poemasında yazır:

*Nə qədər oxuyub öyrəndim, heyhat,
Yenə də qəlbimi görmədim rahat (7).*

Nizamişünaslar alimlərin fikrincə, dövrünün dil, ədəbiyyat, tarix, fəlsəfə, poetika, astronomiya, coğrafiya, təbiətşünaslıq, ilahiyat, musiqi, təbabət, və s. kimi bütün bəşəri elmlərinə dərinlən bələd olan, antik dünya mədəniyyəti haqqında yazılmış saysız-hesabsız əsərləri diqqətlə oxuyan dahi şair öz bədii irsi ilə zəngin bir universitet yaratmışdır. Onun bəzərsiz yaradıcılığı bu möhtəşəm universitetin heyratəmiz aləmini əks etdirən əsrarəngiz bir sərgi, mütaliəsinə insan ömrü çatmayan zəngin bir kitabxanadır. Bu sərgi, bu kitabxana gündən-günə daha da zənginləşir, daha parlaq mənəvi işıq saçır.

Bunu geniş dünyagörüşə və güclü məntiqə malik bir şəxsiyyət kimi böyük hörmət qazanmış şairin “Yeddi gözəl” poemasındakı etirafı da sübut edir:

*Dünyada nə qədər kitab var belə,
Çalışıb, əlləşib gətirdim ələ.
Ərəbcə, dəricə, yeri düşərkən,
Buxari, Təbəri əsərlərindən.
Oxudum, oxudum, sonra da vardım,
Hər gizli xəzinədən bir dürr çıxardım (8, s.31).*

“Dil acizdir deməyə, tərif sözün şəninə” – deyən Nizami sözü dünyanın ən böyük sərvəti və ən gözəl naxışı adlandırır:

*Sordu: Köhnə qızılı, təzə sözmü yaxşıdır?
Söz sərrafı söylədi: Söz dünyanın naxşıdır!
Sözdən başqa yuxarı başda oturan yoxdur,
Mülkün dövləti yalnız onundur, danan yoxdur (5).*

“Xosrov və Şirin” poemasında şair və şeir barədə düşüncələrini oxucusu ilə bölüşən mütəfəkkir bədii əsərə gözəllik, tərəvət gətirən, onu oxunaqlı, yadda qalan edən mühüm xüsusiyyətləri nəzərə çatdırır, sözə yüksək qiymət verir. Onun fikrincə, sənətkar mənasız sözlərdən qaçmalı, özünü gözdən salmamalı, öz dəyəri ilə hətta qızıldan da qiymətli olan sözləri seçib nəzmə çəkməlidir:

*Polad kimi bərkit qızıl sözü sən,
Salsın söz sikkəsi pulu qiymətdən...
Boş, mənasız sözlər kimə gərəkdir?
Kim belə sözləri dinləyəcəkdir? (12, s.38).*

Şair burada eyni zamanda sənətkarın məsuliyyətini də müəyyənləşdirir, onun yaradıcı ömrünün məhz yazdığı əsərlərin dəyəri ilə ölçüldüyünü vurğulayır. O deyir ki, əsl sənətkar gecə-gündüz çalışıb min bir əziyyət bahasına ipə-sapa düzdüyü sözləri zərgər dəqiqliyi

ilə seçməli, sözün qədrini bilməli, sözçülüyə yol verməməli, az söz-lə daha dərin fikirlər ifadə etməyə çalışmalıdır:

*Sözə nəzmə çəkmək asandır, asan,
Gərək söz üstündə sən can qoyasan.
Sözündə çoxluğa qoyma yer olsun,
Bir yüz olmasın, yüzün bir olsun (12, s.38).*

Sözün ucalığını, ülviliyini uca tutan şair qələmdaşlarını ayıq ol-mağa, ruha mənəvi qida verən sözün ecazkar gücünü düzgün qiymət-ləndirməyə çağırır:

*Söz ruhdur, can üçün ruh bir dərmandır,
Cəntək əzizliyi bəlkə bundandır...
Söz deyən qəvvasdır, söz isə gövhər,
Bu gövhər çox çətin əmələ gələr (12, s.38).*

Nizamini bir sənətkar kimi ucaldan cəhətlərdən biri də budur ki, o, uydurmaçılığa deyil, həyat həqiqətlərinə əsaslanır, mövzularını real həyatdan seçir, başqalarını da yalan yazmamağa, sözü qiymət-dən salmamağa səsləyir:

*Söz canlı olanda abi-həyattək,
Hər bir mümkün şeyi caizdir demək.
Var doğru yazmağa, madam ki, imkan,
Nəçin gəlsin gərək ortaya yalan?!
Qiymətdən salmışdır sözü yalanlar,
Doğrunu danışan möhtəşəm olar (12, s.38).*

Yalnız gerçəkliyi əks etdirən əsərlərin əbədi yaşarılığını təsdiq-ləyən şair iftixarla özünün birinci poemasını – “Sirlər xəzinəsi”ni xatırladır, həqiqi dünya hadisələrini real bədii obrazlarla oxuculara çat-dıran bu sənət əsərinin heç vaxt solmayacağı qənaətinə köklənir:

*Sərv də qaldırmış düzlük bayrağı,
Onunçün həmişə göydür yarpağı.
Mənim xəzinəm var “Məxzənül-əsrar”,
Boş zəhmət çəkməyin nə mənası var? (12, s.53).*

Nizami “Xosrov və Şirin” poemasının mövzusunı da həyatdan aldığını söyləyir, şifahi xalq yaradıcılığında, tarixi mənbələrdə və yazılı bədii ədəbiyyatda bu mövzunun müəyyən qədər öz əksini tapdığı barədə məlumat verir, dastanın gerçəkliyini sübuta yetirən tarixi abidələri, o cümlədən Bisütun dağında daşyonan Fərhada aid edilən naxışları xatırladır. O, eyni zamanda bu məhəbbət mövzusunı ilk dəfə yazılı ədəbiyyatda işləyən fars şairi Firdovsinin “Şahnamə”-sində Xosrovun şahlıq dövrünün işıqlandırıldığını qeyd edir. Lakin Nizaminin qənaətinə görə:

*Söylərkən o həkim bu xoş dastanı,
Çıxarıb içindən eşqi, fəğanı.
Altmış yaşındaydı yazanda bunu,
Saxlaya bilmirdi yayda oxunu!..
Altmışda sevginin, eşqin həycanı
Titrədə bilməzdi yorğun qocanı (9, s.53).*

Firdovsinin yaradıcılığına dəqiq qiymət verən Nizami öz qarşısına orijinal sənət əsəri yaradacağı məqsədini qoyur. “Xosrov və Şirin” poemasının təsdiqlədiyi kimi, şair bu məqsədinə tamamilə nail olur və şair sələfi Firdovsidən daha uca zirvədə dayanır.

Nizami öz əsərini yazmamışdan öncə oxucusunu düşünür, bu kitabı oxuyacaq hər bir şəxsin zövqünü oxşamağa çalışır. Tələbkar oxucunun görüşünə uzuağ-alnıaçıq çıxmaq üçün yaradana üz tutur, ulu Tanrıdan kömək diləyir:

*Kömək qapısını aç, ey yaradan,
Göstər Nizamiyə düz yolu hər an...
Davudtək könlümü təzələ hər an,
Qalxsın Zəburumun şöhrəti haman (12, s.21).*

Din tarixindən məlum olduğu kimi, Davud peyğəmbər “Zəbur” adlı müqəddəs kitabın ehkamlarını məlahətlə oxuyarmış. Bədii ədəbiyyatda “ləhni-Davud” (Davudun səsi) gözəl səsə nümunə kimi göstərilir. Burada Nizami “Davud” dedikdə özünü, “Zəbur” dedikdə isə öz əsərini, daha dəqiq desək, “Xosrov və Şirin” poemasını nəzərdə tutmuşdur.

Dahi şair insanların ürəklərini şadlandırıan, gözlərinə nur verən, onlara həyat yollarında düzgün yol göstərən, çətin işlərini asanlaşdıran qiymətli bir kitab yazmağı sənətkar ömrünün mənası hesab edir və onu “şadlıq kitabı” adlandırır:

*Təbimin bakirə gəlini ancaq
Bu dünya üzünə gəlsin üzü ağ.
Onu oxuyanda ürək şadlansın,
Müşk səpdiyi yer Xəllux adlansın (12, s.21).*

Insanı daim öyrənməyə, dünyanın sirlərindən agah olmağa, özünü və kainatı dərk etməyə çağıran böyük sənətkarın fikrincə, əgər insan şüuru, insan zəkası elmlə, biliklə, hikmətlə nurlanmasa, yeni mətləblər, yeni ideyalar, yeni fikirlər yaratmaq mümkün olmaz:

*Kainat özü də belə dövr edir,
Gövhər tanıyana aydındır bu sirr.
Qüdrətdən dünyaya buyruq olmasa,
Şüura hikmətin nuru dolmasa,
Bil, nə qələm yeni bir mətləb yazar,
Nə də dırnaq tikər yeni bir paltar.*

Başqa bir parçada şair yazır:

*Bu qara sədəfə diqqət verirkən,
Çox məna dürrünə rast gələcəksən (6, s.362).*

“Qara sədəf” dedikdə yazını nəzərdə tutan Nizami burada öz tələbkar oxucusuna “Sən bu əsərdə çoxlu məna incəlikləri ilə qarşılaşacaqsan” mətləbini aydınlaşdırır.

Tamamilə məntiqəuyğundur ki, Nizami əsərlərinin qəhrəmanları da sözü uca tutan, kitabxananı yüksək qiymətləndirən, məşhur şair, alim və filosofların kitablarını mütaliə edən şəxsiyyətlərdir. Bu baxımdan şair əsas qəhrəmanlarından biri olan Xosrov obrazını mə-nəvi inkişaf prosesində təsvir edərək, sözün qüdrətini, söz sənətinin tərbiyəvi gücünü çox böyük ustalıqla əks etdirir. Uşaqlıqdan eyşirət içərisində böyüyən, hər cür qayğı və diqqətlə əhatə olunan Xosrov aşiq olduğu Şirini əsl məhəbbətlə sevməyə başlayandan sonra məhz sevgilisinin təsiri ilə özünü və dünyanı dərk etməyə başlayır, onun tövsiyəsi və təklifi ilə elm-bilik öyrənməyə çalışır. O, Şirinin öyüdü nəticəsində məşhur alim Büzürgümidin yanına çağırır, ona həyat, dünya, yaşayış, olum, ölüm, axirət və s. haqqında suallar verir, aldığı cavablardan mütəəssir olur. Büzürgümidin “Kəlilə və Dimnə”dən danışdığı qırx əhvalat Xosrovu tamamilə dəyişir və o, əsərin sonunda əxlaqi cəhətdən yetkin bir şəxsiyyət mərtəbəsinə yüksəlir. Elə bu faktın özü böyük Nizaminin sözə, kitaba, mütaliəyə nə qədər üstünlük verməsinin əyani sübutudur.

Bu baxımdan Nizaminin “İsgəndərnamə” poeması da diqqəti daha çox cəlb edir. Əsərin başlanğıcında bu kitabın başqa kitablardan üstünlüyü haqqında söz açan Nizami ən mahir kitab təbliğatçısı kimi əsərin diqqətlə oxunmasını oxuculardan xahiş edir. Şair bu kitabın insan səadəti naminə xidmət göstərəcəyinə ümid bəsləyir.

Maraqlıdır ki, əsərin qəhrəmanı Makedoniyalı İsgəndər həmişə tanınmış alimlərin əhatəsində olur, mütaliəyə ciddi fikir verir, uzaq səfərlərə çıxarkən belə özü ilə kitablar aparır, işğal etdiyi ölkələrdən qiymətli kitabları toplayıb gətirir, onları tərcümə etdirir, yeni kitabxanaların yaradılmasına xüsusi diqqət yetirir.

Bu cəhətdən İsgəndərin İrandan Ruma qayıdarkən kitablar aparmasını Nizami belə təsvir edir:

*İsgəndər ağılla tökdü bir tədbir,
Əmr etdi: tez gəlsin, atlansın vəzir.
Orda kitabxana varsa nə qədər,
İşarə elədi, tez gətirsinlər (9, s.196).*

Deməli, İsgəndər kitabı xəzinə ilə, qızılla bərabər tutur, onu la-yiqincə dəyərləndirməyi bacarır.

Poemanın başqa bir hissəsində Nizami yazır:

***İstər Rum elində, istər Yunanda,
Dünya dillərində nə var cahanda,
Buyurdu tərcümə edilsin bütün
Bilik xəzinəsini doldurmaq üçün.
Dürr yığdı elm üçün bir-bir hər yandan,
Bunlardan yaratdı böyük bir ümman (9, s.430).***

Buradan da görünür ki, Nizami kitabı “dürr”, kitabxanayı isə “dürr ümmanı”, “bilik xəzinəsi” adlandırır.

Professor A.Xələfovun yazdığı kimi, təkcə elə bu parçanın təhlili çox aydın göstərir ki, böyük Nizaminin kitab və kitabxana haqqında fikirləri, onun yaşadığı dövrün çox yüksək zirvəsi olmaqla yanaşı, müasir dövrümüzdə də çox yüksəkdə duran bir fikir, dünya-baxışı kimi ölməzliyini saxlamış, kitabı və kitabxanayı bəşəri mədəniyyətin zirvəsinə çevirmişdir (4, s.156).

Doğrudan da dahi şairimizin XII yüzillikdə kitaba və kitabxanaya verdiyi bu yüksək qiymət öz elmi və mədəni əhəmiyyətinə görə çox ucada durur. Nizami öz əsərlərində ardıcıl mütaləni, təkrar mütaləni elm, bilik qazanmağın əsas vasitəsi sayır, mütalə dairəsi geniş və hərtərəfli olan insanın kamil şəxsiyyət kimi formalaşacağından ümidlə söhbət açır, çox oxuyub az yazmağın, çox bilib az danışmağın faydasından danışır. Şairin fikrincə, şəxsiyyəti hər hansı bir rütbə yox, yalnız elm, bilik, tərbiyə ucalda bilər. Yüksək dövlət vəzifəsi tutan adam sabah həmin vəzifədən düşərsə, əvvəlki mövqeyini də itirər, lakin elm, bilik sahibi həmişə ən ülvə yüksəklikdə dayanar. Onu saymamaq, məğlub etmək mümkün deyil. Məhz buna görə də Nizami Makedoniyalı İsgəndərin dilindən yazır:

***“Alimdir gözümdə ən əziz insan!
Elmlə, hünərlə! Başqa cür heç kəs
Heç kəsə üstünlük eləyə bilməz!***

***Rütbələr içində seçilir biri
Hamudan ucadır alimin yeri!” (9, s.430).***

Dahi şair “Xosrov və Şirin” poemasında isə yeddi yaşlı oğlu Məhəmmədə nəsihət verərək yazır:

***Bilik kəsb etməklə dünyanı qazan,
Əsmanı oxu ki, mənə alasan.
Qaç o sözlərdən ki, mənasız, boşdur,
İlahi elmlər öyrənmək xoşdur (6, s.349).***

Ulu mütəfəkkirin bu qiymətli nəsihəti bu gün də olduqca aktualdır və əslində hər bir Azərbaycan övladına ünvanlanmış ağsaqqal öyüdü kimi qəbul edilməlidir.

Müdrək sözə, müdrək sözləri toplayıb nəsildən-nəslə çatdıran kitaba və bu kitabları qoruyan, saxlayan, oxucuların istifadəsinə verən kitabxanalara hörmət və ehtiramını dəfələrlə bildirən şair:

***Şəri oxunanda bu Nizaminin,
Özü də hər sözdə görünər yəqin.
Gizlənilib özünü verməzmi nişan,
Sənə hər beytində bir sirr danışan?
Yüz il sonra sorsan: “Bəs o hardadır?”
Hər beyti səslənər: “Burda, burdadır!” – (6, s.362).***

yazmaqla yaxşı kitabın hər misrasının öz müəllifini tanıtdıracağına, əsrlərlə yaşamasına zəmin yaradacağına əminliyini bildirir. Dahi şair necə də haqlı imiş!..

Bir sözlə, böyük hikmət sahibi və dahi alim olan Nizami şəxsiyyətin formalaşmasında elmin, biliyin, kitabın, mütaliənin roluna yüksək qiymət vermiş, eyni zamanda özy də ömrü boyu qiymətli kitablardan və zəngin kitabxanalardan istifadə edərək kamil insan kimi formalaşmış və gələcək nəsllə miras qoyduğu əsərləri ilə dünya şöhrəti qazanmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Araslı H. Şairin həyatı. – B.: Gənclik, 1967. – 187 s.
2. Azadə R. Nizami poetikası. – B.: Elm, 1981. – 250 s.
3. Bertels E. Böyük Azərbaycan şairi Nizami. – B.: Elm, 1981. – 45 s.
4. Xələfov A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi (Ən qədim dövrlərdən XX əsə qədər). – B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2004. – 328 s.
5. Gəncəvi N. Sirlər xəzinəsi. – B.: Yazıçı, 1981. – 196 s.
6. Gəncəvi N. Xosrov və Şirin. – B.: Yazıçı, 1982. – 404 s.
7. Gəncəvi N. Leyli və Məcnun. – B.: Yazıçı, 1983. – 304 s.
8. Gəncəvi N. Yeddi gözəl. – B.: Yazıçı, 1983. – 356 s.
9. Gəncəvi N. İsgəndərnamə. – B.: Yazıçı, 1982. – 692 s.

S u m m a r y

VIEWS OF NIZAMI GANJAVI ON READING ISSUES

Knyaz ASLAN

(Khazar University, Baku, Azerbaijan)

In this article, the author analyzes views of great Azerbaijani poet Nizami Ganjavi (1141-1209) on significance of reading and its role in formation of intellectuals.

Having a rich personal library, Nizami Ganjevi worked with sources in Arabic, Persian, Hebrew, Nesrani, and Pahlavi languages besides his own native Azerbaijani (Turkic). He had good knowledge in different fields, such as linguistics, literature, history, philosophy, astronomy, geography, theology, music, medicine, etc., which he gained basically thanks to his reading.

Heroes of Nizami are people highly appreciating the role of books and being regularly occupied with reading. Such heros as Sasanid king Khosrov ("Khosrov and Shirin") and Alexander the Great ("Iskender-name") paid special attention to creation of a rich library, bringing a lot of interesting books from countries they occupied and translating some of them into their native languages.